

boldog az, akinek nincs gyereke. Eközben szinte nálunk születik ma a legkevesebb gyerek.”

„...mi lehet a magyarázata annak, hogy a magyar férfiak közül nagyon sokan idő előtt meghalnak, tehát jóval korábban, mint akár a szomszédaink, a csehek, lengyelek?” *„Ma nálunk az 50-65 éves korosztályból évente többen halnak meg, mint 1930-ban.”* „...az egyetemistáknak 6,3 százaléka kísérelt már meg öngyilkosságot. Ez elképesztően magas szám.” „Magyarországon ma egész Európához viszonyítva a legmagasabb a bizonytalanság érzése, a szorongó állapot.” Társadalmunkra jellemző „...a nagyfokú értékvesztés, az anómiás állapot. Az emberek 70-80 százaléka (!) mondja azt, hogy nincsenek közös értékek, nincsenek közös célok, nem lehet tervezni a jövőt, mert minden olyan gyorsan változik. *A legbiztosabb nem bízni senkiben.* Ezek a mutatók 2002 és 2006 között 50-ről 70-80 százalékra emelkedtek.” „...egyetlen ország sincs, ahol ennyire nagyok az eltérések az értékkelvárások és a valóság megélése között.”

Mindezek a megállapítások Kopp Mária és munkatársai saját kutatásain alapulnak.

A könyv első harmada különben elsősorban életrajzi vonatkozású. Kopp Mária egy valóban európai műveltségű sokgyermekes családból származik, amelyet a kommunista rendszer „deklaszált” úgy, hogy az egyetemre is csak elég nehezen jutott be.

A beszélgetésből kiderül, hogy Kopp Mária a magatartástudomány kezdeményezője és a Semmelweis Egyetem Magatartástudományi Intézetének megalapítója és elmondható, hogy ezen a területen nemzetközileg is kiemelkedő eredményeket ért el munkatársaival együtt

végzett kutatásaival, széleskörű kérdőíves felmérésekkel.

Kutatásaikból a fentebb idézett, a magyar társadalomra vonatkozó megállapításokon kívül továbbiak is következnek. Ilyenek például azok, amelyek a házasságra vagy a transzcendenciára, a vallásosságra vonatkoznak.

Megállapították többek között, hogy: „A fiatalok túl könnyen mennek bele szexuális kalandokba úgy, hogy lényegében nem is ismerik egymást. Ugyanakkor tudjuk a magyar népmesékből, meg a *Kishercegből* is, ha valaki áldozatot vállal, az sokkal többet ér a számára.” „Nem igaz, hogy a kapcsolatok szükségképpen elszürkülnek. „Egy igazán jó, kiteljesedő, nem unalmas kapcsolat a legfontosabb egészségvédő faktor, a hiánya sokkal súlyosabb egészségkárosító faktor, mint a dohányzás, a káros alkoholfogyasztás, bár a jó kapcsolat ezek ellen is véd.”

„A boldogságot minden más tényezőnél inkább jelzi előre, hogy az ember úgy érzi-e, hogy az életének célja és értelme van.” *„Egy erős transzcendens igényekkel rendelkező és ráadásul vallási közösséghez tartozó ember egészségileg is nagyon komolyan védett, ezt egyértelműen kimutatják vizsgálataink.”* És végül egy személyes vallomás: „A mi világképünk alapja pedig az, hogy benne élek egy transzcendens, isteni világban, a végtelen személyesség világában, ami lényegében jó.”

Befejezésképpen ki kell még emelnünk, hogy az interjú-készítő (Mezei Károly) kérdései nem formálisak, hanem tartalmasak és tájékozottságáról, különösen is az interjúalany munkásságát illetően elmélyült ismeretéről tanúskodnak.

Berényi Dénes

Koncz Gábor: A közművelődés gazdasági kutatásának kezdetei Magyarországon 1974 és 1989 között.

Napkút Kiadó, Budapest, 2010. 334 lap

A magyar művelődésügy fogalomrendszerének változásai a 20. század második felében szorososan követték a politikai folyamatok alakulását. 1945 után rövid időre a 'szabad-

művelődés' megvalósítása tűnt járható útnak, de a fordulat évétől az etimológiai értelemben egyértelmű felső akaratot tükröző 'népművelés' kifejezés vált uralkodóvá. Az 1949-ben

létrehozott Népművelési Minisztérium világgossá tette a párt művelődéspolitikát szabályozó igényét, s a kifejezés máshol is teret nyert (Népművelési Intézet; a tanácsok népművelési osztályai és előadói; a felsőoktatás népművelés szakjai stb.). Az aczéli kultúrpolitika a 60-as évek végétől a megengedőbb 'közművelődés' kategóriát szorgalmazta, s az erről szóló 1974-es párthatározat, majd az 1976-os közművelődési törvény nyomán a 'népművelés' kifejezés visszaszorult. El azonban nem tűnt, mert a Kádár-rendszerben a kontinuitáshoz való ragaszkodás mindig erősebb volt a diszkontinuitásra törekvésnél. Így pl. az egyetemi, főiskolai szakok – a kompromisszumok szellemében – a 80-as évek végéig 'népművelés' néven működtek, miközben a kiadott oklevélben a 'közművelődési előadó' szakképesítés szerepelt.

A fogalomváltásnak azonban mélyebb összefüggései is voltak. A művelődés szemlélete kibillent a hagyományos „felhasználói” nézőpontból, a tanítóképző és tanárképző főiskolák közművelődési tanszékeinek 1976-os létrehozása révén pedig vidéken is előtérbe kerültek a tudományos igényű kutatások. Ekkor indult meg az ágazat gazdasági összefüggéseinek feltárása és a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok sora is.

Dr. Koncz Gábor (aki az ismert színésztől való megkülönböztetése érdekében szokta feltüntetni doktori címét) monográfiájának tárgya éppen ezt a folyamatot elemzi, több szempontból is figyelemre méltó módon. Az eredetileg 2005-ben, a Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Karán megvédett doktori értekezés közel három évtizedes kutatómunka összegzése, s ez feltétlenül tiszteletet érdemel, bár tudjuk, hogy a szerző e művét évekkor korábban is megírhatta volna. A 70-es években – kutatócsoport tagjaként – ő volt a hazai művelődésgazdaságtani kutatások elindítója és névadója. Teljesítménye e tekintetben éppúgy meghatározó, mint ahogy pl. a művészetszociológiában Józsa Péteré, vagy a nonprofit kutatásokban Harsányi Lászlóé, Kuti Éváé és Marschall Miklósa.

A szerző és a téma kapcsolatának további jellemzője az elmélet és gyakorlat egysége. Az ún. cirkuláris mobilitás (tehát a tényleges kulturális intézményvezetői tevékenység és az

oktatás-kutatás egymást periodikusan váltó összhangja) Koncz Gábor munkásságában közvetlenül kimutatható. Mindez azt jelenti, hogy nem csupán kutatta és statisztikai módszerekkel elemezte vizsgált témája tárgyát, hanem tapasztalatait vezetőként a gyakorlatban is alkalmazta, ráadásul a költségvetési, a vállalati és a nonprofit szektorban egyaránt. Ezt kiegészítette egyetemi, főiskolai oktatói tevékenysége, amelynek révén gondolatrendszert tesztelhetett és a hallgatói visszajelzéseket beépíthette.

Ez a kutatási felfogás a hazai közgazdaságtudományban nem ismeretlen, sőt – szerencsére – kifejezetten a gyakorlat részévé vált. Számos szakember párhuzamosan vagy felváltva futott be gazdasági-politikai vezetői és oktatói-kutatói pályát. Elegendő e helyütt csupán Angyal Ádám, Bod Péter Ákos, Bokros Lajos, Chikán Attila, Kádár Béla, Kemenez Ernő, Rabár Ferenc, Surányi György, vagy néhány évtizedről korábban Csizmadia Ernő, Friss István, Hetényi István, Huszár István, Stark Antal nevét említeni.

Rátérve immár a kötetre, elsőként a mű beosztását vettük szemügyre. A szerző négy fejezetben tárgyalja témáját, de ez nem kronológiai sorrendet jelent. Az első (*Megközelítések és a fogalmak értelmezése*) a kutatási probléma körvonalozásával, a közművelődés gazdasági összefüggései iránti érdeklődés okainak bemutatásával, a hazai kulturális fogalmi viták kezdeteivel, a fejlődés kulturális dimenziójával s végül a fogalmak mai értelmezésével foglalkozik. A második fejezet (*A közművelődés gazdasági kutatásának elméleti dimenziói*) a témakör hazai és külföldi elméletét tárgyalja, benne a művelődés-gazdaságtan kialakulásával, a közgazdasági elméletek és a kulturális szféra viszonyával, a szakirodalom nyugati (polgári), kelet-európai és hazai megközelítéseivel. A harmadik fejezet (*Hazai makrogazdaságtani finanszírozási tendenciák és a mai szerkezet*) a művelődés magyarországi finanszírozási technikáit elemzi, heterogén és heteronóm statisztikai adatbázis alapján, tisztázva a módszertani szempontokat, bemutatva a mai szisztémát, külön is vizsgálva a civil és nonprofit tényezőt a négyeszetoros (profitorientált, költségvetési, nonprofit, háztartás) gazdaságban. Végül a negyedik

fejezet, *Művelődési otthonok: komplex elemzés 1945–1985–2003* címmel, a közművelődés problémaköre legjellemzőbb és legnagyobb hatású intézményhálózatának gazdasági összefüggéseit tárgyalja.

A kötet érdemi részét szintetizáló igényű összefoglalás és a kapcsolódó további kutatási feladatok fejezetenkénti felvázolása zárja. A függelékben 32 statisztikai táblázat, terjedelmes (húsz oldal) irodalomjegyzék, továbbá rövid magyar és angol nyelvű összefoglalás található. A kötet olvasása során megállapíthattuk, hogy a vonatkozó szakirodalom áttekintése példaértékű, ezt a bibliográfia mennyiségi értelemben is alátámasztja. A szerző 1974–2004 között megjelent 23 saját (közte több angol nyelvű) publikációja pedig a kutatási téma folyamatos és alapos ismeretéről tanúskodik.

A kötet tartalmi áttekintése után néhány olyan, tézisszerű megállapítást rögzítünk, amelyek különösen megragadták figyelmünket.

1. A retrospektív jellegű témaválasztás elenére kimutatható, hogy a szerző több évtizedes gyakorlati tapasztalatai nem erodáltak, hanem éppen ellenkezőleg, érelték a tudományos elemzés alaposágát.

2. A kötet pozitívuma, hogy a művelődésgazdaságtani folyamatok ábrázolását párhuzamosan tárgyalja a közművelődés elméleti megközelítésének és történeti fejlődésének változásaival. A módszer a gazdaságtörténeti és -politikai jellegű elemzéseknél régóta ismert, gondoljunk Berend T. Iván, Kornai János, Liska Tibor munkáira.

3. A folyamatos önreflexió érvényesítése, azaz az „akkor és ott” szempont és megközelítés következetes végigvitele biztosítja, hogy a szerző ne a mai tudását visszavetítve mutassa be a korabeli kutatási szempontokat és eredményeket. Ezt egyébként jóval nehezebb

megvalósítani, mintha csupán kritikailag dolgozta volna fel saját és mások munkásságát – elhagyva az értelmező kortörténeti párhuzamokat.

4. A statisztikai elemzésekből levont következtetések közül egyrészt a Baumol–Bowen effektusra hívom fel a figyelmet: a szerzőpáros nemzetközi tapasztalatok alapján felállított tézise, amely szerint a kulturális ráfordítások növelése önmagában nem eredményezi a kulturális termelékenység növekedését, Koncz kutatásai szerint Magyarországon is érvényesült. A másik megállapítás a kulturális szektor ráfordításainak 25%-os állami és 75%-os nem-állami (lakosság, nonprofit) forrásmegoszlására vonatkozik. Ez a jelenség – amely ellentmond a szocialista állam mindenhatóságáról szóló elvnek – a 20. század második felében, kisebb-nagyobb ingadozásokkal bár, de folyamatosan érvényesült.

A pozitív megállapítások mellett, a szerzőnek fel nem róhatóan, de negatív tényezőként kell értékelnünk a forrásokban rejlő meghatározottságot. Az elemzéshez felhasznált statisztikai adatsorok különböző időszakok termékei, így többször visszatérő probléma az összehasonlíthatóság hiánya. Ezt részben a felmérések tárgyát képező életviszonyok folyamatos változása, részben a felmérések időben eltérő módszertani szerkezete és kategóriarendszere okozza. Így egyes közművelődés-történeti fordulópontoknál megbicsaklik az elemzési folyamat, jelezve a statisztikai adatokra épülő elemzések korlátait.

A kötet forrásanyagát azonban – amint a bibliográfiából kiderül – messze nem csupán számok alkotják: összességében nagy ívű és tartalmas áttekintést kapunk a 20. század utolsó harmada közművelődés-gazdaságtani folyamatairól és egy új tudományág megszületésének körülményeiről.

Bolvári-Takács Gábor